

Відгук
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Криворучка Юрія Івановича
«Феномен сакрального у розвитку міст та територій (на досвіді
України)»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора архітектури
за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток
архітектури

Актуальність теми дисертації. Релігійні та духовні цінності завжди відігравали важливу роль в житті українського суспільства і Церква на території сучасної України була основним їх носієм. Її роль у цьому важко переоцінити. Отже сьогодні питання відродження духовності та релігійності суспільства – це важливий аспект розвитку нашої держави та всіх пострадянських країн, які досить тривалий час перебували в атеїстичному вакуумі, зазнали стагнації в храмубудуванні. У зв'язку з цим досить актуальним є питання відродження втрачених та будівництва нових сакральних святинь. Дану думку підтверджує та ілюструє значна кількість культових споруд різних конфесій, зведених за останні десятиліття в Україні.

Однак вадою сучасної мережі культових споруд є її нерівномірність. Наразі, у столиці спостерігаємо ситуацію, коли в історичному центрі, знаходиться значна кількість сакральних об'єктів, тим часом як на околицях міста, у великих житлових масивах, їх бракує. Аналогічна ситуація і в інших містах України. При такій організації мережі дуже часто спостерігається перенавантаження храмів, особливо у святкові дні.

Також слід відмітити, що розташування сучасних культових споруд дуже часто носить випадковий характер. Частково це можна пояснити обмеженістю земельних ресурсів, а також відсутністю рекомендацій та нормативів щодо їх розташування, затверджених схем розташування, які б дали можливість визначити місця відновлення та нового будівництва культових споруд.

Тема наукової роботи є досить актуальною, оскільки розміщення культових споруд ні в якому разі не повинно носити випадковий характер, до питання їх зведення необхідно підходити осмислено, чому сприятимуть отримані під час дослідження результати. Автор, вивчаючи феномен сакрального, надає рекомендації щодо розташування та розпланування сакральних об'єктів, що дозволить зробити процес формування сакральних місць та просторів у містах більш впорядкованим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження відповідає планам наукових робіт кафедри містобудування – «Планування і реконструкція міст і територій» і кафедри дизайну та художніх основ архітектури – «Дизайн в системі природи, суспільства та архітектури. Збереження навколишнього середовища і сталий розвиток» Національного Університету «Львівська політехніка».

Наукова новизна результатів полягає в тому, що автором досліджено феномен сакрального; обґрунтовано вплив сакрального на розвиток міст; розроблено функціонально - планувальну структуру містобудівних об'єктів сакральних просторів, а також споруд; сформульовано архітектурно-містобудівні принципи формування сакральних місць і об'єктів у структурі міст; удосконалено методику розпланування сакральних місць і об'єктів.

Значення результатів наукової роботи для теорії і практики. Висновки і результати дослідження мають значну апробацію і можуть бути використані у різних сферах діяльності: науковій, викладацькій та проектній, зокрема при розробці містобудівної документації (генеральних планів населених пунктів, детальних планів територій), а також схем розташування культових споруд.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи чітка та послідовна. Дисертація складається із анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, ілюстрацій, списку використаних джерел, додатків, словника термінів, актів впровадження результатів дослідження. Загальний обсяг дисертації формують: 288 сторінок основного тексту; 99 сторінок ілюстрацій; бібліографія на 60 сторінках, яка нараховує 1064 позиції; примітки на 110 сторінках, словник термінів на 32 сторінках .

У вступі дисертації розкрита актуальність роботи, сформульовані основні вихідні положення: мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Наукова новизна та практичне значення роботи достатньо обґрунтовані. У чотирьох розділах послідовно викладені основні результати дослідження та зроблені відповідні висновки, а також загальні висновки.

Розділ 1 **«Історичні, філософські та богословські передумови пізнання феномену сакрального»** присвячений дослідженню феномену сакрального у містобудуванні та храмовбудуванні на філософському та релігійному базисах із виявленням точок взаємодії між релігією та філософією, оскільки сьогодні недостатньо досліджено даний феномен. Виділено основні періоди формування сакральних об'єктів на території сучасної України, охарактеризовано сучасний стан у храмовбудуванні та сакральному мистецтві, як невід'ємної складової культових споруд. Оскільки сакральна архітектура в першу чергу характеризується змістом, автором досліджено символіку основних елементів та форм храму, як найскладнішої категорії мистецтва.

У розділі 2 **«Методологічні основи дослідження феномену сакрального у духовному освоєнні простору людиною»** систематизовано та зведено у табличний вигляд використані методи дослідження (історичний, джерелознавчий, діахронічний, іконографічний, спостереження, пояснення, порівняння, графоаналітичний, соціологічний, моделювання, абстрагування тощо). Слід відмітити дуже широку палітру використаних у дослідженні методів. Також визначено основні, на думку автора, чинники у освоєнні довкілля. Структурні та функціональні чинники розвитку сакральних місць підкріплені графічними прикладами автора. Значна увага у даному розділі приділяється чиннику часу, оскільки він проявляє важливу сторону

сакрального укладу території міста (даний чинник розглянуто на прикладі м. Львова).

У розділі 3 **«Образ та сутність сакрального в архітектурі та плануванні міст»** автором досить ретельно проаналізовано і проілюстровано практику зведення християнських храмів на Заході, де утвердилась думка, що сакральні об'єкти обов'язково повинні бути сучасними, що в свою чергу нерідко призводить до десакралізації та профанації сакрального. У розділі також досліджено вітчизняну історичну практику проектування та будівництва українських православних церков, що дало можливість виявити основні тенденції у храмобудуванні та прояви сакрального в містобудуванні. Дослідження сакральних споруд західної і східної гілок християнства дозволило автору виявити архетипи християнського храму. Значна увага у розділі приділяється питанню ролі особистісного одкровення у процесі створення (проектування) сакральних споруд, а також їх внутрішніх просторів. Розділ добре проілюстровано.

У розділі 4 **«Досвід, сучасні тенденції, архітектурно-містобудівні принципи та рекомендації щодо формування сакральних місць та об'єктів у містах України»** надані рекомендації щодо розташування сакральних об'єктів та виявлені сучасні тенденції, що дозволить архітекторам-практикам уникнути містобудівних помилок. У розділі сформульовані основні архітектурно-містобудівні принципи розташування та розпланування сакральних місць і об'єктів у містах та наведені засоби, необхідні для реалізації зазначених принципів. Автором також запропоновані методичні основи розташування та розпланування сакральних місць і об'єктів у містах, що дозволить зробити процес проектування більш впорядкованим.

Оцінка змісту та висновків дисертації позитивна. Всі розділи дисертації чіткі із змістовним графічним матеріалом, сформованим в ілюстрації, а також з обґрунтованими висновками.

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях та авторефераті.

Результати дисертації представлені в 7 колективних монографіях, у 67 наукових статтях (у 22 науково-фахових виданнях України, 5 статей опубліковано в іноземних наукових виданнях та 40 статей - у інших виданнях). Основні положення та результати дослідження доповідались на 40 міжнародних наукових конференціях і симпозіумах.

Автореферат відображає основні положення дисертації та дозволяє дати оцінку того, наскільки повно і послідовно виконані поставлені у роботі завдання. Зміст автореферату і дисертації є ідентичними.

Оцінка мови, стилю та оформлення дисертації та автореферату. Дисертаційну роботу написано на високому професійному рівні із застосуванням значної кількості професійних архітектурних, філософських та богословських термінів. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає вимогам ДАК МОН України.

Поряд з позитивною оцінкою до роботи є певні зауваження і побажання:

1. Виявлені неточності у визначені часових періодів дослідження сакральної архітектури України. Так, у авторефераті на ст. 7 завершенням другого періоду та початку третього визначено 1991 рік (початок існування України, як незалежної держави), а у дисертаційному дослідженні на ст. 75 початок третього періоду датується кінцем 1980-х років. Можливо це можна пояснити тим, що у 80-х роках у країні спостерігаються певні послаблення атеїстичних настроїв.

2. Дещо сумнівним є твердження, висловлені автором у авторефераті на ст. 16 стосовно того, що «Західне християнство, впровадивши «демократизацію літургії» ... позбавило храм рис сакральності. Розхитання доктринальної традиції підсилює секуляризацію, відтік людей від церкви». У професійній літературі (зокрема у книзі *Іконникова А. В.* «Архитектура Запада», ст. 157) ми можемо знайти думку про те, що прагнучи зміцнити свої позиції і розширити коло прихожан, Західна Церква робить кроки у напрямку демократизації, розширення функцій що, безумовно, відбивається і на архітектурних рішеннях сакральних споруд.

3. У підрозділі 1.2 «Статистичні та соціологічні виміри проявлення сакрального у суспільстві» дисертації на ст. 94 висловлюється твердження із посиланням на позицію 290 у списку літератури – статтю Стопки Артура, щодо зменшення кількості віруючих у країнах Європейського Союзу («У ЄС спостерігається зменшення практикуючих у вірі»). На мою думку дане твердження не має під собою підґрунтя у вигляді актуальних статистичних даних, наданих офіційними міжнародними статистичними організаціями, наприклад Статистичної комісії ООН тощо.

4. На ст. 54 дисертації при визначенні меж дослідження зазначено, що «Поле дослідження українського храмубудування та сакральних об'єктів інших віровизнань і територій охоплюється часовими, територіальними і предметними рамками у відповідності до поставлених завдань». Зважаючи на що, у роботі доречно було б приділити увагу також питанню втілення канону в сакральній архітектурі таких досить широко представлених в Україні релігій, як іслам та іудаїзм (ст. 35).

5. Оскільки дослідження базується на наукових роботах з теорії та історії архітектури, релігійних ученнях, опирається на парадигми сучасної філософії, насичена архітектурною, філософською та релігійною термінологією, іноземними словами, наведений у додатках словник термінів дещо обмежений. Його доречно було б розширити тлумаченням всіх вживаних автором у дослідженні філософських та інших термінів: «імператив», «есхатологічний» тощо.

6. На ст. 354 дисертації у підрозділі «Особистісне одкровення творця у проявленні феномену сакрального» автором розглянуто питання втілення іконографічного канону на прикладі проекту каплиці. У даному підрозділі доречно було б глибше розглянути питання ролі кольору та символіки форм в сакральній архітектурі, що значно б підсилює дане дослідження. Наприклад

в Православ'ї колір відіграє велике значення не лише в архітектурі та церковному мистецтві, але і в облаченні священнослужителів тощо.

7. Зважаючи на актуальність для багатьох міст України питання розробки схем розташування сакральних споруд, у дослідженні доречно було б навести рекомендації (розрахунки) щодо формування мережі сакральних споруд.

8. У запропонованих автором архітектурно-містобудівних принципах розташування та розпланування сакральних місць і об'єктів у містах не прозвучали настанови відносно формування у містобудівній тканині сакральних просторів різних релігій та особливостей взаємодії між ними, враховуючи факт поліконфесійності та полірелігійності України на території якої проживають представники різних релігій.

Втім, зазначені зауваження суттєво не впливають на досить високу оцінку даної роботи, виконаної на професійному рівні та ґрунтовній науковій підснві.

Можна сказати, що надана на захист робота за своєю актуальністю, практичною цінністю отриманих результатів є самостійно виконаним та завершеним науковим дослідженням. Робота за своєю актуальністю, змістом та структурою відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» ДАК МОН України, які висуваються до докторських дисертацій, а її автор, Криворучко Юрій Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Доктор архітектури, головний спеціаліст
Департаменту містобудування та
архітектури виконавчого органу
Київської міської ради (Київської міської
державної адміністрації),
Дійсний член Академії будівництва України

О. І. Жовква

Підпис Жовкви О.І. "засвідчую"
Завідувач сектором по роботі з персоналом

Г.Ю.Ссипенко